

A tanulmányban a szerző arra tesz kísérletet, hogy Magyarországnak az euró bevezetésével kapcsolatos halogató magatartását egy rendszerszemléletű megközelítéssel keresztül értelmezze. A makrogazdasági (in)stabilitás kérdését interdiszciplináris megközelítéssel tárgyalja, amelynek során olyan területek releváns ismereteire támaszkodik, mint a fejlődéstan, az új politikai gazdaságtan, a pszichológia és a komplexitás tudománya. Fő következtetése az, hogy az euró bevezethetőségének egyik peremfeltétele a politikai-társadalmi-gazdasági rendszerbe, mint innovációs ökoszisztémába injektált pótlólagos bizonytalanság mérséklése, amin keresztül a vázolt magyar attitűd is megtörhető.

BEVEZETÉS

*„Nincs gondolat, nincs lehetőség, amelyet kizártnak lehetne tekinteni.
Nincsenek merev határok, nincsenek elmozdíthatatlan pontok,
nincs olyan alap, ami be ne szakadhatna.
A kormány bármifajta viselkedése elképzelhető, és amelyben mindenre,
a legabszurdabbra és legabnormálisabbra is el lehetünk készülve.”
Wilhelm Röpke (1950)*

A nagy recesszió beköszöntött a modern makroökonómia átgondolására készítetett sokakat, hiszen egyre nagyobb szükség lett olyan gazdaságpolitikákra, amelyek fókuszpontjában a növekedés és fejlődés hathatós előmozdítása állhat. Különösen aktuális ez az Európai Unióban (EU), amely nem bizonyult fejlődési integrációnak [Csaba, 2014]. Az eurózóna története igazolta, hogy a belépési feltételek pusztán számszaki teljesítése nem garantálja a sikeres integrációt a későbbiekben. Ráadásul a gazdasági-társadalmi rendszerben lévő jövővel kapcsolatos bizonytalanság is növekedni kezdett [Kovács, 2014], aminek első számú hajtómotorja a 2008-as pénzügyi és reálgazdasági válság és annak nehézkes kezelése volt.¹

Az álmodozó Tuzenbachok ideje lejárt, a házi feladatot minden tagországnak el kell végeznie, mert a bizonytalanságot csillapító makrogazdasági stabilitás továbbra is kívánatos, mi több, megkerülhetetlen. A fejlődéstan evolúciója pedig azt üzeni, hogy érdemes az állam és az intézményi architektúra tanulmányozását újból beemelni a kutatásokba. Régről tudjuk, hogy az állam befolyásolja a társadalmi-gazdasági fejlődést [Evans et al., 1985]; persze, a pozitív hatásmechanizmus fölépítve nagyban függ a bizalmi klímától [Akerlof–Shiller, 2009]. Jelen tanulmányunkban azt hangsúlyozzuk, hogy Magyarországra is vár saját házi feladata.

¹ Természetesen a Frank H. Knight által leírt nem számszerűsíthető kockázatra, azaz bizonytalanságra gondolunk. [Lásd: Knight, 1921].

A jelenlegi magyar gazdaságpolitikát és az ország EU-konformitását eltérően értékeli a nyugati tudományos világ, a politika, a pénzügyi piacok és a média. A vélemények kavalkádja érthető, hisz valójában nincs erélyesen és hatékonyan fellépni képes ellenzéki párt, így pedig a fékek és ellensúlyok rendszere bomlik meg. A kormányzó pártok gyakorolják az abszolút törvényhozói hatalmat, hiszen kétharmados parlamenti többséget élveznek, támogatottságuk az állampolgárok körében 2015-re azonban erősen megcsappant.² A magyar rendszer formálisan ugyan teljesíti a demokrácia kritériumait, a gyakorlatban azonban a fékek és ellensúlyok megrogyanása inkább egy autoriter rendszer kialakulása felé mutat. S noha bizonyos területeken ért el eredményeket ez a fajta kormányzati berendezkedés, költségeivel és következményeivel számolni kell. Ez az egyik oka annak, hogy egymásnak ellentmondó percepciókat lehet fellelni a különböző elemzésekben és értékelésekben a magyar jogrend és a kormányzás hosszabb távú hatékonyságát illetően.

Jelen írás célja, hogy árnyaltabb képet adjon a magyar útról. Először a *makrogazdasági instabilitás* kérdését tárgyaljuk a visegrádi országokkal (Csehország, Lengyelország, Magyarország és Szlovákia, V4) való összevetésben. Ennek kapcsán hangsúlyozzuk hazánk leszakadását és azt, hogy egy szélesebb, rendszerszemléletű megközelítésre volna szükség ahhoz, hogy ne csak euróvízióról, hanem az euró realitásáról beszélhessünk. Ezután figyelmünket a *kormányzás*, az *intézményi minőség* és az *innováció* hármására szegezzük. A köztük lévő szinergia tekinthető voltaképp az innovációs ökoszisztéma hajtóerejének, amelytől is jelentős mértékben függ a társadalmi-gazdasági feszültségek tompíthatósága. Végül, igyekszünk bemutatni azokat az összefonódó társadalmi-politikai tényezőket, amelyek a kártékony bizonytalanságok mögött állnak és a *magyar différence* alapján levonjuk a legfőbb tanulságokat.³

1. A TÁRSADALMI-GAZDASÁGI FEJLŐDÉS MAGYAR LÁTKÉPE – MAKROGAZDASÁGI (IN)STABILITÁS

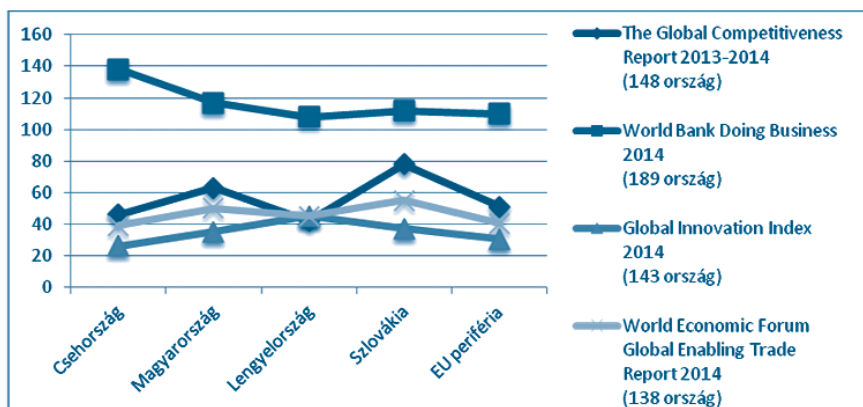
A makrogazdasági stabilitásról úgy tartja a szakma, hogy a nemzetközi versenyképesség egyik peremfeltétele. A versenyképességi rangsorokhoz fordulunk, mert képesek valamelyest közvetíteni az intézmények (amelyek befolyásolják az innovációt, így a termelékenységet) és a hosszú távú versenyképességet szolgáló gazdasági kormányzás bonyolult összjátékát.

Az 1. ábra a V4 országok és az EU periféria országainak (Görögország, Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország) versenyképességi rangsorban elfoglalt pozícióit mutatja. 2014-ben Magyarország és Szlovákia teljesített a legrosszabbul

2 Míg 2014-ben a teljes népesség 38–40 százaléka támogatta, addig 2015. áprilisára már csak 24–27 százalék. Lásd: Medián Közvélemény- és Piackutató Intézet, 2015. Elérhető: <http://www.median.hu/object.333660f5-900d-4560-99e0-d7e0193a2408.ivy> Letöltve: 2015.05.28

3 A *différence* kifejezést a francia posztmodern filozófus, *Jaques Derrida* alkotta meg. A szó nagyon hasonlít a francia *différence* (eltérés, változás) szóra, ám Derrida nem titkolt szándéka volt, hogy nagyobb kifejező erőt kölcsönözzön neki. Ezt úgy érte el, hogy a francia *différence* szóra játszott rá, ami egszerre jelent halasztást és változást. [Lásd: Derrida, 1963].

nemzetközi versenyképesség és globális kereskedelem tekintetében a kiválasztott országok között.⁴

Megjegyzés: Az EU periféria országai: Görögország, Írország, Olaszország, Portugália és Spanyolország.

Forrás: saját szerkesztés.

1.ábra: Nemzetközi versenyképességi rangsorok 2014-ben

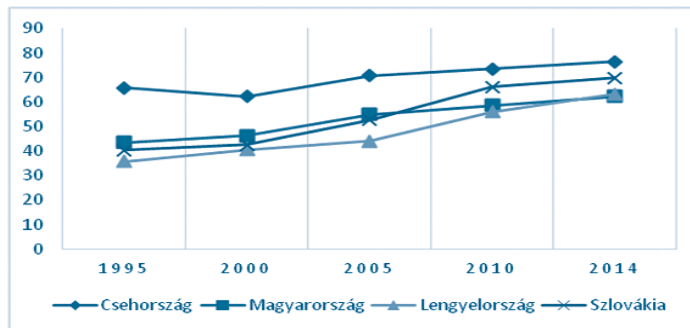
A romló versenyképesség nem csupán a gyengélkedő innovációs teljesítményre⁵ utal, de egyben rámutat az EU-hoz történő felzárkózás problémájára is (az egy főre jutó GDP tekintetében), aminek trendjére sokan úgy tekintenek, mint ami az adott ország euró-zóna-érettségét is illusztrálja. A 2. és 3. ábra azt mutatja, hogy Magyarország 2006 óta inkább távolodott (divergált) a V4 országok trendjétől, mintsem közeledett volna.

Az mindenképp belátható, hogy a magyar dinamikus növekedést (átlagosan 4 százalékos évi bővülés 2000 és 2006 között) elsősorban az eladósodás fűtötte (4. ábra). Pontosabban szólva, a külső eladósodás fűtötte (5. ábra). Ebből pedig az következik, hogy a magyar fiskális kormányzás nagyjában-egészében prociklikus és laza volt, ami komoly kételyeket ébresztett az államháztartási gyakorlat fenntarthatóságát illetően.

Amennyiben a *strukturális elsődleges egyenleg* alakulását tekintjük, akkor kirajzolódik (6. ábra), hogy a kormányzatnak szándékában állt az eladósodást mérsékelni, hiszen 2011 után többleteket értek el (a kiadások csökkentésével, adóemelésekkel).

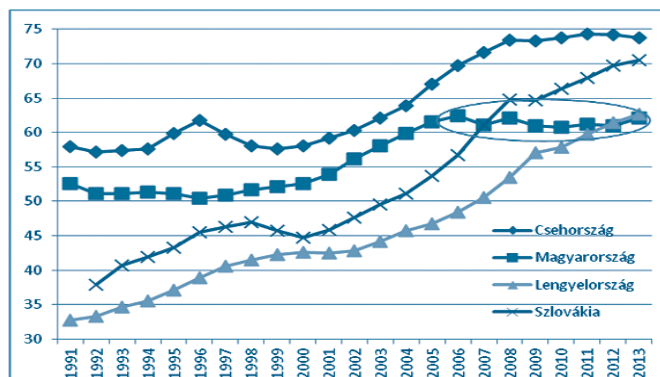
⁴ Magyarország és Szlovákia még az EU periféria országainak versenyképességénél is rosszabb pozíciókat tudott csak elérni az elmúlt években (lásd a *Global Competitiveness Report* éves rangsorait). Azt is érdemes megemlíteni, hogy Csehország teljesített a legrosszabbul a *Doing Business* rangsorban 2014-ben, az EU periféria átlagának javulását pedig főleg Írország okozta. A kelta tigris állítólagos megerősödése azonban nagyon törekeny, a belső kereslet továbbra is visszafogott, Írország nemzetközi versenyképességének megítélése nem annyira egyértelmű tehát.

⁵ Magyarország innovációs teljesítménye 2009–2010 óta stagnál; a 2011. évi *Global Innovation Index* rangsorában még a 25. volt, de 2013-ra a 31. helyig esett vissza.

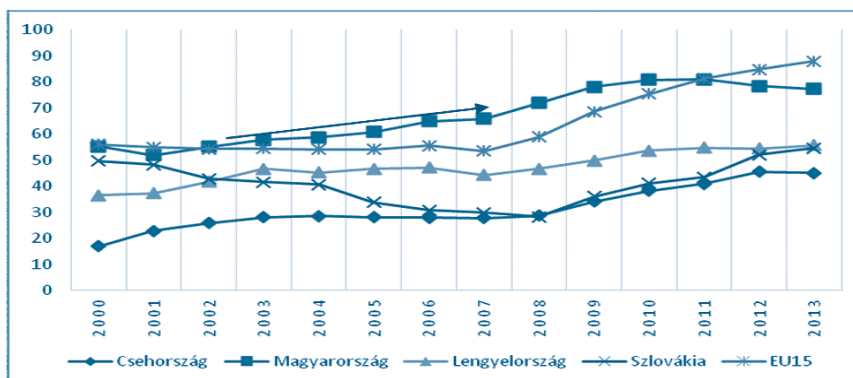
Forrás: Eurostat, nemzeti számlák.

2. ábra: A V4 országok felzárkózási (catching up) folyamata (GDP/fő, PPP, EU15=100)

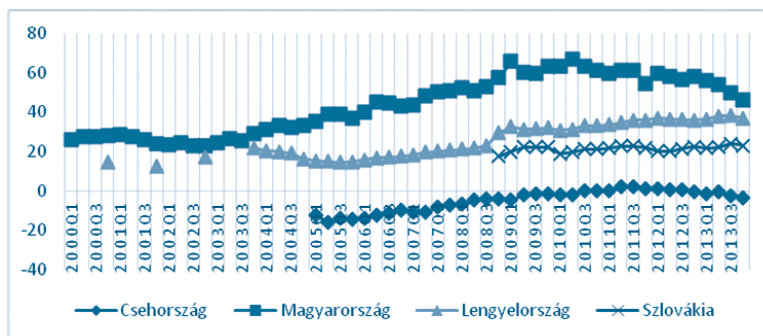
Forrás: Eurostat, nemzeti számlák.

3. ábra: Az elakadás (getting stuck) jelensége (GDP/fő, PPP, referencia év=2013, EU15=100)

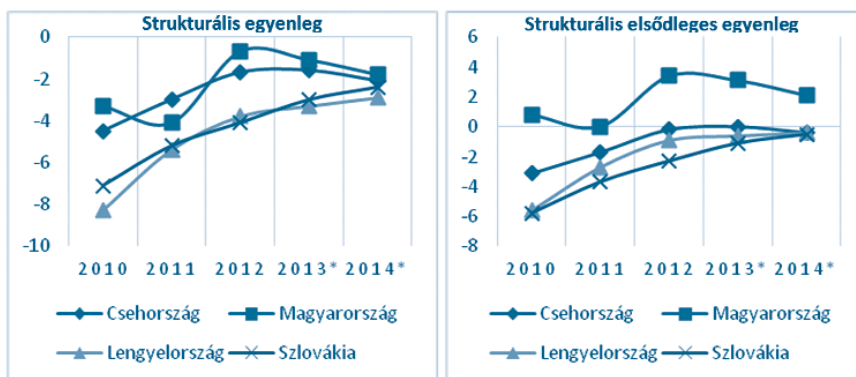
Forrás: Eurostat, nemzeti számlák.

4. ábra: A bruttó államadósság alakulása (a GDP százalékában)

Forrás: Eurostat, nemzeti számlák.

5. ábra: A nettó külső adósság alakulása (a GDP százalékban)

Megjegyzés: a 2013-2014. évi adatok becslések.
Forrás: AMECO adatbázis.

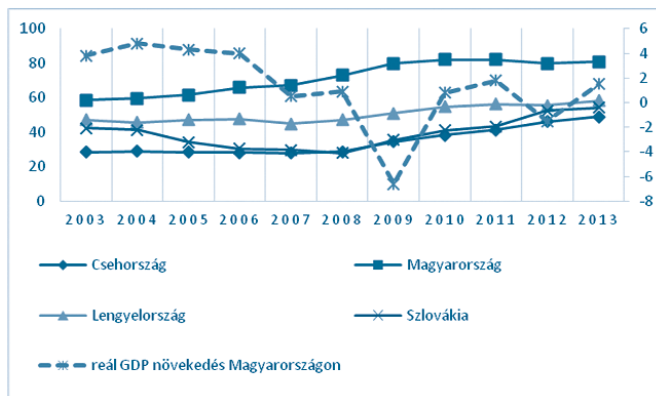
6. ábra: Költségvetési egyenlegek alakulása (a GDP százalékában)

A fiskális fenntarthatósággal foglalkozó közgazdaságtani irodalom egyik fontos üzenete éppen az, hogy a mechanisztikusan származtatott és optimálisnak gondolt deficitiek stabilizálását egyszeri intézkedésekkel⁶ elérni igyekvő prociklikus fiskális politika végeredménye nem a stabilizáció, hanem a destabilizáció. Ez tükröződött 2011 után a reál GDP-növekedés visszaesésében (7. ábra). Következésképp nem javult hazánk bruttó adósságrátája (a 2012. évi kismértékű javulás csupán kérészerűtű, 2013-ban GDP-arányosan 79,2 százalék, 2014-ben pedig 80,5 százalék volt).⁷

⁶ Ilyen volt a banki különadó és a szektorális válságadók bevezetése (pl. a gyógyszeriparra) és a magánnyugdíjvagyon államosítása.

⁷ Az államháztartás bruttó, konszolidált, névértéken számított adósságának alakulásáról szóló adatok forrása az Államadósság Kezelő Központ megfelelő adattáblája. Elérhető:

<http://akk.hu/object.b8c61ea0-404d-42a8-a07b-50fa440652f2.ivy> Letöltve: 2015. 05. 29.

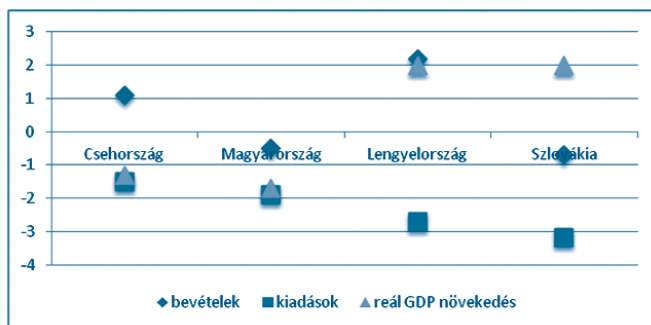

Megjegyzés: A baloldali tengely a bruttó adósságrátára, míg a jobb oldali tengely a reál GDP növekedési rátára vonatkozik.

Forrás: Eurostat, AMECO adatbázis.

7. ábra: A bruttó adósság és reál GDP-növekedési ráta (a GDP százalékában)

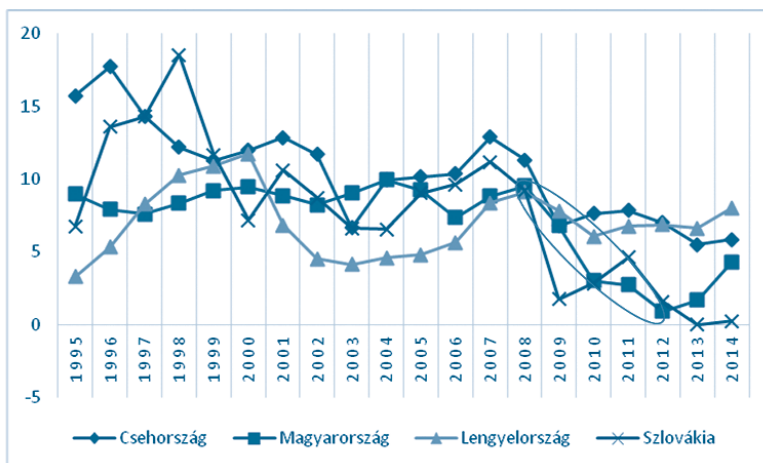
2009 és 2012 között az elsősorban kiadásoldali fiskális konszolidáció (8. ábra) és a nyomában járó nem konvencionális gazdaságpolitika feljebb srófolta a magyar társadalmi-gazdasági rendszerben lévő bizonytalanságot, aminek látványos jele mindenekelőtt a nettó beruházások lefékeződése (9. ábra), valamint a nyomottabbá váló belső kereslet volt (utóbbinak jele a folyó fizetési mérleg többlete, 10. ábra). Mindezek együttesen vezettek el oda, hogy az ország potenciális gazdasági növekedése közel zérussá vált.⁸

Forrás: Eurostat.

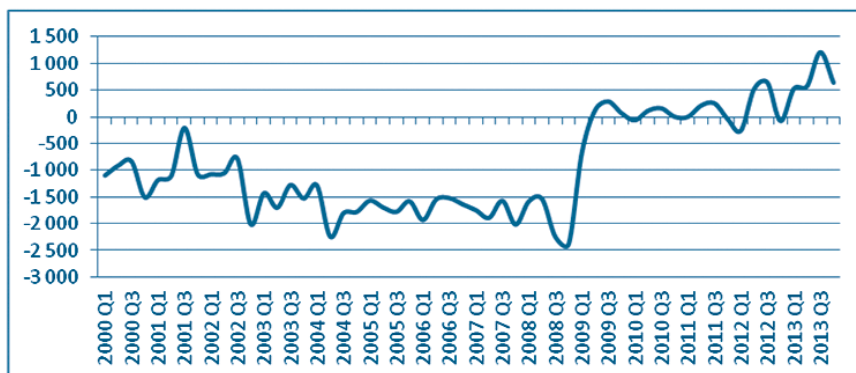
8. ábra: A ciklikusan kiigazított bevételek és kiadások, valamint a reál GDP növekedésének változása 2009 és 2012 között (százalékpont)

⁸ Kutatások szerint a bizonytalanság negatívan korrelál a gazdasági teljesítménnyel. Ball [2014] például úgy becsli, hogy a nagy recesszió alatt Magyarország elvesztette kibocsátásának több mint 30 százalékát.

Forrás: nemzeti számlák.

9. ábra: A magánszektor nettó beruházása (amortizáció nélkül, a GDP százalékában)

Forrás: Magyar Nemzeti Bank.

10. ábra: A folyó fizetési mérleg alakulása Magyarországon (millió euró)

A magyarországi infláció alacsony szintje ugyan könnyűszerrel teljesíti a Maastrichti Szerződésben foglalt kritériumot, azt azért mégiscsak érdemes lehet megjegyeznünk, hogy a valutaárfolyam stabilitása *nem szerepelt a kormányzati prioritások között*, hiszen a valutaárfolyam igen változékony volt (az Európai Központi Bank adatai alapján az EUR/FT árfolyam 2009. szeptemberében 270, míg 2011-ben már több mint 320 volt).⁹ S ahogy *Baker* és szerzőtársai [2013] hangsúlyozták: a nagy változékonyság a bizonytalanság egyik markáns kifejeződési formája.

⁹ Abban az értelemben nem szerepelt a prioritások között, hogy több megfontolatlan kijelentésre került sor, aminek a végeredménye a befektetői bizalom megtorpanása és látványos ingadozása lett. Erre még a későbbiekben visszatérünk.

1. táblázat: Az euró bevezetésének kritériumai

	Inflációs ráta (HICP) (12 hónapos átlagos érték)	Államháztartás		Hosszú távú kamatráta	ERM II tagság
		Költségvetési hiány (a GDP százaléká)	Bruttó adósságráta (a GDP százaléká)		
Referencia	max. 2,5 százalék	max. 3 százalék	max. 60 százalék, vagy kielégítően közelítsen a referenciaértékhez	max. 4,81 százalék	min. 2 év
Magyarország	2014. augusztus: 0,2 százalék	2013: 2,2 százalék	2014 Q2: 84,5 százalék	2014. május: 5,01 százalék	Nem

Forrás: KSH, MNB.

Bár pusztán a számok szintjén hazánk teljesíti az inflációra és deficitre vonatkozó maastrichti kritériumokat, ez a fajta eredményesség azonban inkább pürrhoszi győzelem és nem igazán visz közelebb az euró bevezetéséhez. Ezen túlmenően, a magyar kormány eddig nem deklarált egyetlen céldátumot sem az euró bevezetésére, ami segítene „lehorgonyozni” a várakozásokat. Ez pedig megkérdőjelezi a kormány euró melletti elkötelezettségét is.

Túl azon, hogy a kormányzati működésnek volt egy igen erőteljes bizonytalanságot generáló természete, bizonyos intézkedések miatt csaknem elképzelhetlenné vált a jövedelemegyenlőtlenségek és a szegénység csökkenése. A gazdagok és szegények közti szakadék további mélyülése 2009 után kezdődött,¹⁰ részben a 2008-as pénzügyi és világgazdasági válság kártékony hatása miatt. Mindazonáltal az egykulcsos jövedelemadó bevezetése 2010 és 2013 között olyan tényező volt, ami érzékelhető módon hozzájárult a szakadék növekedéséhez, hiszen a lakosság felső tizedének teljes adóbevételehez való hozzájárulása 61 százalékról 42 százalékra esett vissza!¹¹ Ugyancsak beszédes tény, hogy 2009 óta a regionális különbségek [Pénzes et al., 2014] és a *relatív szegénység* (poverty headcount ratio at the national poverty line) tekintetében is fokozódik a negatív trend.¹²

Ennek alapján állítható, hogy Magyarország lecsúszott az EU perifériájára, mind politikai, mind gazdasági tekintetben. Egyre inkább úgy fest a dolog, hogy ha és amennyiben hazánk valóban az európai integráció híve, akkor túl kell lépnie a *dif-férence* jellegén és el kell végeznie „házi feladatát”. Egyszerre történt ugyanis halasztás és változás/változtatás a magyar gazdaságpolitikában; vagyis a makrogazdasági stabilitást feláldozták a mechanisztikus szemlélettel javított fiskális kondíciók oltárán. Mivel a nemzetközi versenyképesség és az innovációs teljesítmény egymással szorosan összefügg [Porter, 1990], s a fenntartható társadalmi-gazdasági fejlődés az innovációk és okos adaptációk sorozatán alapuló tanulási képességtől függ a leginkább, ezért valljuk, hogy egy szélesebb megközelítésre van szükség a magyar diffé-

10 OECD statisztikák szerint hazánk Gini indexe 27,2 százalék volt 2007-ben, ami 2012-re 29 százalékra növekedett. Szívós és Tóth [2013], valamint Szikra [2014] írásai pedig alátámasztják, hogy a jövedelemegyenlőtlenség folyamatosan növekedett Magyarországon.

11 Az egykulcsos jövedelemadó bevezetéséről bővebben lásd Tóth és Virovác [2013] tanulmányát.

12 Forrás: *World Bank Development Indicators*.

rance értelmezéséhez. Ebből kifolyólag a hazai gazdaságpolitikának több rendszer-
szemléletre lenne szüksége – már csak az euró átvétele kapcsán is –, amin keresztül
a jó és hatékonyabb kormányzás valósulhat meg.

2. KORMÁNYZÁS, INTÉZMÉNYI MINŐSÉG ÉS INNOVÁCIÓ

A magyar différanca rendszerszemléletűbb leírásához jelen írásban oly módon
jutunk, hogy röviden megvizsgáljuk a hazai innovációs ökoszisztéma működését. Ez
a megközelítés a *komplexitás tudományából* (complexity science) származtatható,
amely azt állítja, hogy sok rendszer nagyszámú és egymással interakcióba lépő enti-
tásból áll, amelyek így nemlineáris viselkedést produkálnak [Aschwanden, 2013].
Elfogadjuk tehát, hogy az innováció egymástól kölcsönösen függő, egymással
együttműködő szereplők összjátéka, akik a szélesebb intézményi keretbe beágyaz-
va tevékenykednek. Az *interakciókra* és a *kölcsönhatásokra* figyelve az EU-n belü-
li *magyar perifériakusság* precízebb értelmezését adhatjuk.

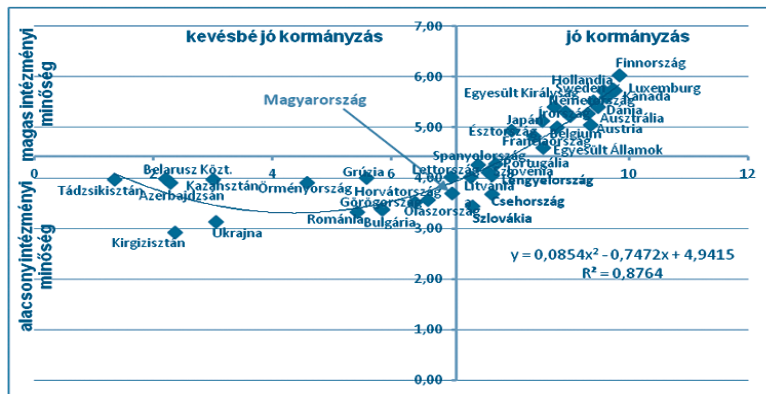
Konkrétabban a kormányzás, az intézményi minőség és az innováció közti kap-
csolatnak szentelünk figyelmet, mert a köztük lévő kölcsönhatásoknak lehet az a
szinergikus hatása, ami az innovációs ökoszisztéma dinamizmusát adja, s amelytől a
társadalmi-gazdasági szakadék csillapíthatósága is függ. Tesszük ezt úgy, hogy eköz-
ben a fejlődéstan és az új politikai gazdaságtan bizonyos intelmeire építünk és
hangsúlyozzuk, hogy az intézmények szerepe megkérdőjelezhetetlen a szereplők
viselkedésének alakításában és ösztönzésében. Megközelítésünk racionalitását az a
tény adja, hogy a *magyar différanca* részben éppen az eredménytelen kormányza-
ti szakpolitikáknak és a formális és informális intézmények helytelen és diszharmo-
nikus működésének lehet az eredménye.

Bár a kormányzati minőség mérésének vannak korlátai, a *11. ábra* mégis azt
mutatja, hogy a jó kormányzás és a versenyképes intézményi architektúra közt erős
a kapcsolat. A magországok-periféria kontextusában *hazánk relatíve rosszabb kor-
mányzással és alacsonyabb szintű intézményi minőséggel rendelkezik*, vagyis az
EU perifériájára szorul.

Egyébiránt a jó kormányzás és magas intézményi minőség terén legjobban telje-
sítő országok többségükben vagy innovációs vezetők, vagy követők, illetve a legver-
senyképesebb országok a nemzetközi rangsorokban. A kormányzás minősége tehát
endogén módon függ az intézményi kerettől, amiben az innovációk létrejönnek.
Ennek kapcsán emlékeztetünk az új politikai gazdaságtan és a közösségi választás
elméletének kialakulásában úttörő szerepet játszó *Knut Wicksell* [1896] és *James
Buchanan* [1978] gondolatára, amely szerint a közgazdászoknak érdemes azt a
struktúrát is megvizsgálni, amiben a politikai döntések születnek, s amiben a visel-
kedés befolyásolható. E tekintetben pedig elmondható, hogy az erőteljesebben
decentralizált rendszer nagyobb innovációs szabadságot, így jobb versenyképessé-
get biztosít.¹³ A nagyobb innovációs szabadság alatt legalább két dolgot értünk: (i)

13 A jó kormányzással és magas intézményi minőséggel rendelkező országok körének egyáltalán nem
elhanyagolható részét képezik a föderális berendezkedésű államok. A föderalizmus pozitív hatásai-
hoz lásd még Buchanan [1995] és Weingast [2013] munkáit.

a decentralizált kezdeményezésekhez nagyobb tér nyílik; (ii) a szereplők (például a magán és a közsféra) közelebb vannak egymáshoz és így nagyobb valószínűséggel működnek együtt innovációk esetén.

Megjegyzés: A függőleges tengely az egyes országok intézményi versenyképességét jeleníti meg, amit a Világgazdasági Fórum által közreadott *Global Competitiveness Report 2012* tartalmaz, míg a vízszintes tengely a Világbank *aggregált kormányzati indikátorát* (Worldwide Governance Indicators) mutatja [lásd Kaufmann és szerzőtársai, 2008]. A két tengelyen feltüntetett értékek átlagainál található a metszéspont.

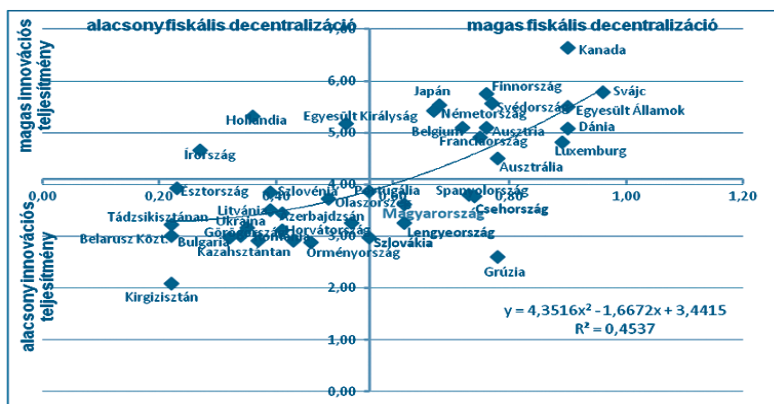
Forrás: saját szerkesztés.

11. ábra: A kormányzás és az intézményi architektúra minősége (2012)

A decentralizált kezdeményezés szerepét úgy ragadhatjuk meg, ha megvizsgáljuk a kapcsolatot a *fiskális decentralizáció* (magasabb fiskális decentralizáció esetén a kormányzat alsóbb szintjei nagyobb pénzügyi és funkcionális autonómiát élveznek) és az *innovációs teljesítmény* (12. ábra) között. E kapcsolat inkább közvetett: a magasabb fokú fiskális decentralizáltságnak *áttételesen pozitív tovaryűrűző hatása* lesz az adott ország innovációs teljesítményére. Ez elsősorban azért is lehet, mert a magasan decentralizált országok tipikusan jobban teljesítenek fiskális feyelem terén is (fenntarthatóbb adósságráták, alacsonyabb mértékű szuverén-adós-kockázatok¹⁴), ami azt jelenti, hogy van fiskális mozgástér az innovációk támogatására és nincs akkora szükség sürgős bevételgeneráló adóztatásra, ami hátrányosan érintené (pl. elrettentené) a kockázatosabb innovációkba fogó szereplőket. Ez a fajta struktúra nagyobb teret enged a decentralizált kezdeményezésnek a centralizáltabb országokhoz képest, s utóbbiak többnyire rosszabb innovációs teljesítményre képesek (pl. a mérsékelt innovátorok, mint Magyarország).¹⁵

¹⁴ Lásd: Bloomberg, European CDS Spreads.

¹⁵ Az *Innovation Union Scoreboard 2014* [Európai Bizottság, 2014a] eredményei szerint mérsékelt innovátorok közé sorolható: Csehország, Görögország, Horvátország, Lengyelország, Litvánia, Magyarország, Málta, Olaszország, Portugália, Spanyolország és Szlovákia. Sőt, a 2015. évi *Innovation Union Scoreboard* [Európai Bizottság, 2015] pedig arra figyelmeztet, hogy az EU átlagos innovációs teljesítményéhez való konvergenciánk gyakorlatilag megállt: 2014-ben ugyanolyan szinten állunk e tekintetben, mint ahol 2008-ban voltunk (nagyjából 66 százalékéknál).

Megjegyzés: A függőleges tengelyen az *Ivanyna* és *Shah* [2013] által kalkulált fiskális decentralizációs index került feltüntetésre, míg a vízszintes tengely már a Világgazdasági Fórum által publikált *Global Competitiveness Report 2012* innovációs alindexét jeleníti meg. A két tengelyen feltüntetett értékek átlagainál található a metszéspont.

Forrás: saját szerkesztés.

12. ábra: Fiskális decentralizáció és innovációs teljesítmény (2012)

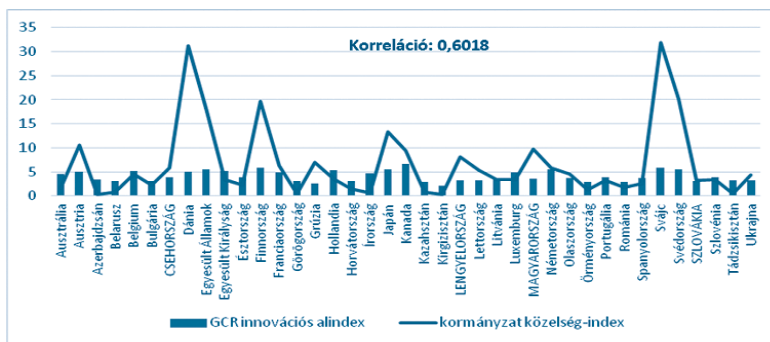
Noha Magyarország relatíve magasabb fokú fiskális decentralizációval bír (Lengyelországhoz hasonlóan), nemzetközi versenyképessége nem csak Lengyelországot nem éri el, de még az EU déli tagországainál is rosszabb.¹⁶ Ez pedig azt involválja, hogy a várt pozitív tovagyrűző hatásokat lefojtják a bizonytalanságot kiváltó politikai-gazdasági tényezők.

Továbbá, mivel a kormányzás társadalomhoz való közelsége¹⁷ és az innovációs teljesítmény közti korreláció viszonylag erős (13. ábra), ezért a közelség növekedésével nagyobb a valószínűsége a termékeny együttműködéseknek és jobb az általános innovációs milió.¹⁸ Ebből a szempontból bár hazánk jobb innovációs teljesítményre lenne predesztinálva, mégis jelentős a rés az innovációs alindex és a kormányzás társadalomhoz való közelsége közt (governance closeness index). Azaz, a gazdasági kormányzás nem igazán támogatja az ország innovációs tevékenységeit.

16 Az IMD *World Competitiveness Yearbook 2015* rangsora szerint Magyarország a figyelembe vett 61 ország között a 48. helyen szerepel; hozzá képest Portugália (36), Spanyolország (37), vagy Olaszország (38) is jobban teljesít.

17 A magasabb fokú decentralizáltság nagyobb mértékű pénzügyi és funkcionális autonómiát jelent az alacsonyabb kormányzati szinteken, ami viszont azt eredményezi, hogy a közsféra működése (közszolgák tevékenysége) még jobban látható és nyomon követhető a (helyi) nyilvánosság által. Ezért pedig nagyobb rajtuk a nyomás, hogy keressék a hatékonyságjavítási lehetőségeket.

18 Ökonometriai módszerekkel tesztelte ezt *Ivanyna* és *Shah* [2013]. Rámutatottak, hogy a decentralizáltabb kormányzás nagyobb valószínűséggel jár együtt fejlettebb és jobb minőségű humántőke-állománnyal, kevesebb korrupcióval, és nagyobb gazdasági növekedéssel. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy úgy is lehet magas a fiskális decentralizáció mértéke, hogy nem valósul meg nagyobb autonómia a döntéshozás területén az alsóbb szintű kormányzatoknál. Erről lásd például *Rodden* [2003] munkáját.

Megjegyzés: A kormányzás közelségének indexe (governance closeness index) Ivanyna és Shah [2013] munkájából származik; az innovációs teljesítményhez pedig a Világgazdasági Fórum által publikált *Global Competitiveness Report 2012* innovációs alindexét használtuk fel.
 Forrás: Saját szerkesztés.

13. ábra: A kormányzás közelsége és az innovációs teljesítmény

Az innovációs ökoszisztéma szereplőinek jelenbéli döntései jövőbeli várakozásaiktól függenek. Persze, várakozásaik függenek jelenbéli döntéseiktől is, főleg azoktól, amelyeket a kormányzati lépések határoznak meg (azok befolyásolásával hoznak). Amit mára a fejlődéstanból és az új politikai gazdaságtani irodalomból tudni vélünk az az, hogy a politikai intézmények meghatározzák a gazdasági intézményeket és befolyásolják a társadalomban meglévő úgynevezett *pszichikai tőkét*.¹⁹ E tekintetben pedig az általunk is követett szélesebb közelítést érdemes alkalmazni annak érdekében, hogy azonosíthassuk az elakadás jelenségét eredményező „puhább” és „keményebb” tényezőket.

3. A BIZONYTALANSÁGOK POLITIKAI-TÁRSADALMI TÉNYEZŐI

A következőkben a politikai gazdaságtan és a pszichológia kutatási eredményeinek felhasználásával tárjuk fel a bizonytalanságokat okozó és fenntartó ama kulcstényezőket, amelyek felerősítették az *elakadás* (getting stuck) jelenséget Magyarországon. A bizonytalanságnak (nem számszerűsíthető kockázatnak) negatív hatása van a gazdasági teljesítményre [Baker et al., 2013] így rontja az adott ország eurózónához csatlakozásának kilátásait, ahogy hazánk esete ezt illusztrálja. Más szóval ezek a tényezők konzerválják Magyarország uniós periféria karakterét és így tartósítják a magországi és a periféria közti szakadékot az Európai Unió belülről.

¹⁹ A szereplők kollektív memóriájának jelentősége emlékeztethet minket az úgynevezett *pszichikai tőke* (psychic capital) fogalmára, amit a rendszerszemlélet egyik kitűnő képviselője, *Kenneth E. Boulding* [1950: 140] vezetett be. A pszichikai tőke felöleli mind a pozitív (az örömekről, a sikerélményekről), mind a negatív (hibákról, krízishelyzetekről, atrocitásokról, igazságtalanságokról, megaláztatásokról) szóló emlékeket. Nehéz volna érdemben vitatni, hogy az aktuális gazdaságpolitikák támogatottsága erősen függ az inkább pozitív vagy negatív töltetű pszichikai tőkéktől.

Először is, hazánkban a 2008-as válságot megelőző időszak gazdasági nehézségeit nem sikerült megfelelően kezelni, így a válság kitörésekor és európai beszöktekore problémák öröksége hosszán tartó negatív hatással bírt. A magánszektor 2006-ig bekövetkezett jelentős külföldi eladósodása pedig arra utal, hogy a magyar háztartások úgy tekintettek a lehetséges válságokra, mint afféle ritka eseményekre, így alábecsülték valószínűségüket. Ezt a fajta *tapasztalati torzítást* (bias of experience) *Kahneman és Tversky* [1979] érzékletesen bemutatta. Megtapasztalt és átélt válságok hiányában a magyar háztartások sokkal inkább viselkedtek kockázatvállalóbb módon. Ezen felül az úgynevezett *hedonikus editálás* (hedonic editing) is szerepet játszott a magyar fiskális zavar létrejöttében. A lélektannal foglalkozó kutatások ugyanis kimutatták, hogy az emberek az eseményeket szemlélve hajlamosak meggyőzni saját magukat arról, hogy a korábban elkövetett hibák valójában nem is oly számottevők. S mivel tudvalevő volt, hogy az előírt szabályok be nem tartása nem járt komolyabb büntetéssel az EU-ban (például nem szankcionálták Franciaországot és Németországot, amikor azok megszegték a *Stabilitási és növekedési paktumot* 2004-ben), egy kormánykabinetben az a benyomás erősödhetett meg, hogy a külső szabályok megszegése alig számít valamit és így a költségvetési hiányokat akár fel is lehet futtatni. A hedonikus editálás erőteljes ellenősztonzóje volt a hathatós fiskális konszolidáció és strukturális reformok melletti elköteleződésnek. Az eladósodás tényleges ára pedig nagy volt, főleg mikor a 2008-as válság is begyűrűzött és Magyarországnak a Nemzetközi Valutaalaphoz (IMF) kellett fordulnia segítségért. Végül sor került költségvetési kiigazító intézkedésekre, minekutána az államháztartás már egy jobb pozícióba került 2010-re.

Másodszor pedig, 2010 után a magyar gazdaságpolitika – az uralkodó korszellemmel ellentétesen – egyfajta gazdasági szabadságharcba kezdett azért, hogy a gazdaságpolitika függetlenedjen Brüsszeltől, az IMF-től és a külföldi tulajdonú vállalatoktól.²⁰ A legfőbb változtatások és intézkedések²¹ tanulmányozása után úgy tűnhet, hogy a kialakulóban lévő kormányzás egyre jobban hordozza a weberi *plebiszcitárius vezérelvű demokráciák* jellemvonásait, s valójában egy *populista vezérelvű* kormányzáshoz hasonlítható.²² *Kornai János* [2014] úgy fogalmazott, hogy a kormány-

20 A „gazdasági szabadságharc” kifejezést a kormányzati kommunikációban rendre felfedezhette a magyar közvélemény (Matolcsy György még nemzetgazdasági miniszter korában használta a kifejezést az IMF-hitel-megállapodással kapcsolatosan 2011. november 21-én a magyar Országgyűlésben).

21 A legfontosabb intézkedések: felszámolták a Magyar Köztársaság Költségvetési Tanácsának korábbi formáját; ad hoc jellegű változtatások történtek az alkotmányban, az Alkotmánybíróság hatáskörét a tervezett törvényekhez és szabályokhoz igazították; különadókat vezettek be a telekommunikációs, kiskereskedelmi és bankszektorokban, amelyek diszkriminatíven érintették a külföldi vállalatokat; elutasították a magántulajdon szentségét: államosították a magánnyugdíj-pénztári vagyont; egykulcsos jövedelemadót vezettek be, ami inkább a magasabb jövedelműeknek kedvez; csökkentették a felsőoktatási intézmények autonómiáját és elvontak tőlük 84 milliárd forintot 2010 és 2013 között; szigorították a média szabályozását; bevezették Magyarország új alaptörvényét, amely többek közt korlátozza az Alkotmánybíróság hatáskörét és minimalizálja a mozgásterét azon jövőbeli kormányoknak, amelyek nem élveznek majd kétharmados parlamenti többséget. Magyarország miniszterelnöke 2014-ben explicite kifejezte személyes ambícióját egy „illiberális demokrácia” kiépítésére.

22 A plebiszcitárius demokrácia ehelyütt olyan vezérelvű berendezkedést jelöl, amelyben az erős karizmatikus vezér által reprezentált politikai elit ugyan a népakaratra hivatkozva kormányoz, ám valójában maga igyekszik alakítani a népakaratot saját céljai elérése érdekében. A plebiszcitárius vezérelvű demokráciáról lásd még *Green* [2009] vagy *Urbinati* [2014] aprólékos munkáit.

zó kabinet érzékelhetően elmozdult a posztkommunista demokráciától egy *poszt-kommunista autokrácia* felé. Egy ilyen váltást pedig könnyebb ott véghezvinni, ahol nincs hatékonyan működő és támogatói bázissal bíró ellenzék, mint például Magyarországon. A demokrácia egyik központi filozófiája az, hogy döntéseink átmenetisége garantálja szabadságunkat. Ezért, ha egy kormány azért kívánja felszámolni vagy drasztikusan korlátozni a demokrácia legalapvetőbb intézményeit, hogy kiterjessze döntéshozói képességét és megerősítse hatalmát, akkor azt a pszichikai tőke értelemszerűen megsínyli és a rendszerbe kódolt bizonytalanság tovább nő.²³ E változtatások pedig extraktív politikai berendezkedés kialakításához és a magyar szakpolitikai úttal kapcsolatos növekvő aggályokhoz vezettek, amelyek magasabb szintre tolták az *államcsőd kockázati mutatót* is (Credit Default Swap, CDS).²⁴

2010-től kezdődően a magyar populista vezérelvű berendezkedésnek alapvetően két irányadó elve volt (amelyek változhatnak a jövőben): (i) nacionalizmusra való törekvés; és (ii) a makroökonómiai populizmus.

A gazdasági szabadság elérésének óhajába csomagolt nacionalizmus egykönnyen elvezethet a *certa amittimus, dum incerta petimus* állapotához.²⁵ Az IMF-hitel és a stabilizációs csomag visszautasítására elsősorban nem azért került sor, mert megfontolták volna az IMF ez irányú múltbeli gyakorlatát övező kritikákat. Inkább arról lehetett szó, hogy el akarták kerülni a gazdaságpolitika ily módon előálló függőségi állapotát. Elég sok bizonytalansággal terhes az ilyen típusú hajsza a szabadságért. A fejlődésnek példának okáért pontosan arra int, hogy nem szabad negligálni az erőteljesen globalizálódott világgazdaságba való szerves integráció szükségességét, mert csak ily módon érhető el a fenntartható növekedés és fejlődés. Ennek figyelmen kívül hagyásával csak a destabilizációt erősíthetjük meg [Röpke, 1942; Szentés, 2003] egy kis és exportorientált gazdaságban. S mivelhogy Magyarország és az EU közt aszimmetrikus függőségi viszony uralkodik (a hazai állami beruházások 97 százalékának jelentős részét az EU finanszírozza), ezért Brüsszeltől elfordulni inkább csak afféle *bravado*, vagyis látszatbátorság. Nem beszélve arról, hogy a gazdasági szabadságharc jelentősen elporlasztja a társadalmi bizalmat és gátolja az innovációs dinamizmust. A hazai bankszektorra kirótt plusz terhek – a gazdasági szabadság jegyében – például nem feltétlenül szolgálják a kis- és közepes méretű vállalkozások fejlődését (például a kockázatosabb innovációk nagyobb dóziszú külső finanszírozásra szorulnak).²⁶

A nacionalizmus folytatásának van egy olyan aspektusa is, ami árnyalhatja az új politikai gazdaságtan berkein belül kutatott *politikai költségvetési ciklusok* (politi-

23 A bizalmatlansággal kapcsolatos, mélyebb rétegekig ásó kutatási eredményeket lásd a *Muraközy László* [2012] szerkesztette kötetben, vagy a TÁRKI kutatásaiban (például Értéktér projekt, <http://www.ertekter.hu>, letöltve: 2015.06.01).

24 CDS alatt azt a hitelfelvevővel szemben érvényesített biztosítási felárat értjük, amely azt igyekszik garantálni, hogy a befektetők visszakapják befektetett tőkájüket, ha adósuk fizetésképtelenné válna.

25 „Futsz a bizonytalanért, s elveszíted majd, ami biztos.” – ahogy azt Plautus megfogalmazta.

26 A 2008-as pénzügyi és gazdasági válság és a nyomában járó szuverénadósság-válság kockázatkerülőbbé tette a bankrendszert is, ami a kis- és közepes méretű vállalatok (kkv) számára egyenlő volt azzal, hogy beszűkültek a külső finanszírozási lehetőségek. A kkv-k ezért mindenképpen megsínylik ezt az időszakot, hiszen a hatékonyság javítása innovációkat követelne, amelyek viszont külső forrásokat igényelnek [Európai Bizottság 2014b: 50].

cal budget cycles) elméletét. Magyarország azért is üzent hadat a növekvő államadósságnak, mert az EU jövőbeli gazdasági kormányzásával kapcsolatos különböző latolgatásokból az bontakozott ki, hogy amennyiben a jövőben egy tagország komolyabb pénzügyi gondokkal találja szemben magát, akkor az EU hatóságainak jogában áll majd beleszólni a nemzeti gazdaságpolitikákba [Trichet, 2011]. Ezt az eshetőséget (illetve az EU források esetleges felfüggesztését) a magyar kormány el szeretne volna kerülni. Így minden erejével azon volt, hogy egyszeri intézkedésekkel és mechanikusan lecsökkentse a költségvetés hiányát. A 2014-es választásra a hiány a Maastrichti Szerződésben foglalt küszöbérték közelébe süllyedt. Az 1990-es rendszerváltás óta ez volt az első olyan alkalom, amikor a választási kampány során a politikai érdekekből generált költségvetési ciklus problémája nem merült fel. Úgy fest tehát, hogy ennek oka a független és populista vezérelvű rendszer elérésének kormányzati kívánalma volt. Vagyis, nem az történt, amit a politikai költségvetési ciklusok kapcsán az új politikai gazdaságtan kutatói kimutattak új demokráciák esetében. Nem a társadalom ama tanulási képessége eredményezte ezt, hogy a választási ciklusok során világossá válik számukra a politikusok deficitképző viselkedése és ezért elkezdik kikényszeríteni a fiskális fegyelmet (*Brender és Drazen* [2005] pontosan ezt mutatta meg friss demokráciákban).

Továbbá, a populista vezérelvű rendszerben kódolva van az úgynevezett *fokozódó érzékenység* (increasing sensitivity), azaz a makroökonómiai instabilitással szembeni toleranciaszint csökkenése a pénzügyi piacok oldalán.²⁷ A Nobel-díjas *Ilya Prigogine* [1977] arra mutatott rá, hogy egy nyílt, adaptív és komplex rendszerben – mint az innovációs ökoszisztéma – az *időnek* (arrow of time) *megkerülhetetlen szerepe van*. Az idő miatt lehet irreverzibilitásokról beszélni. Azaz, ezért lehet az, hogy képtelenek vagyunk bizonyos események valamennyi hatását kivonni az ilyen típusú rendszerekből (például: gazdasági intézkedések, kormányzati vezetők megszólalásai). Ezek a hatások a társadalmi-gazdasági-politikai rendszer memóriájának részévé válnak, ami viszont befolyásolja a szereplők pszichológiai tényezőit és viselkedését. Nagy gazdasági kihívások idején például megnő a jelentősége a politikai eseményeknek (csúcsok, választások), hiszen még élénkebbé teszik a hírközlést és a változtatásokról szóló spekulációkat is felfokozzák. Így pedig bizonytalanságot generálnak [Luboš-Veronesi, 2013], befolyásolják a pénzügyi befektetők percepcióit (volatilisabbá válik például a kockázati prémium) és nagy hatást gyakorolnak a reálgazdaság teljesítményére. Ebből fakadóan tehát világos, hogy miért romlott tovább Magyarország pénzügyi sérülékenysége akkor, amikor bizonyos vezetők az

27 Mivel egy adott esemény jelentőségét az is növeli, hogy milyen változásokat indukál egy másik momentum megítélésében és átélésében, ezért a bizonytalanság érzetének van egy dinamikája a komplex innovációs ökoszisztémában. Gyakorlatilag ez történt a görög válság kitörését követően, amikor is a pénzügyi piacok spanyol vagy a portugál gazdaság iránti bizalma is erőteljesen megcsappant, hiszen a makrogazdasági instabilitással szembeni toleranciaszintjük (érzékenységük) markánsan lecsökkent. Valójában ez az eseménysorozat volt az első olyan kanári, ami az esetleges „sújtólég-robbanásra” figyelmeztetett az eurózónában, s jelen tanulmány lezárásának idején (2015. június eleje) épp a potenciális görög államcsőd fenyeget újfent, s nem lehet pontosan megmondani, mi lenne annak bekövetkezte után a többi periféria-országgal. Hasonló volt a helyzet 2007-ben Magyarországon és valamelyest a megállapodás nélkül záródó IMF-tárgyalások idején, 2012 elején, amikor is a magyar valuta rekordmértékben megyengült.

államcsőd lehetőségét említették.²⁸ Sőt, a bizonytalanság egy kritikusan magas szintjére a külföldi cégek akképp reagáltak, hogy elkezdték leépíteni hazai tevékenységeiket, illetve igyekeztek másik országba telepíteni azokat.²⁹

Ami az új keletű makroökonómiai populizmus kérdését illeti, elmondható, hogy a bőszen meghirdetett gazdasági küzdelmen túl, a magyar kormány elsősorban pozitív üzeneteket igyekezett közvetíteni (egyebek között a történelmi mélypontjára süllyedt infláció, a foglalkoztatási adatok javulása³⁰) és kedélyjavító intézkedéseket foganatosítani, úgymint a közüzemi díjak csökkentése.³¹ A kormányzatnak volt tehát azonnal bevethető „villámhárítója”, és az újrávalasztás reális perspektívává válhatott. Természetesen az újrávalasztáshoz hozzájárult még a közéleti memória rövidtávúsága és nagyfokú szelektivitása is. Pszichológiai kutatások pedig kimutatták, hogy pontosan e memória játszik jelentős szerepet a végső döntések meghozatalában [Kahneman, 2013: 444]. Így pedig a magyar társadalom legjava a rövid távú öröme (rezsicsökkentés és populizmus) és a hosszú távú fájdalmak kosarát preferálta és szemet hunyt a populista vezérelvű rendszer kialakulása fölött. Újra megerősítést kapott a régi mondás: az ember hajlamos azt hinni, hogy a bizonyosság mindennél előrébb való.

ZÁRÓ MEGJEGYZÉSEK

Meglehetősen könnyelmű kijelentés volna azt állítani, hogy létezik egy egyszerű módja annak, hogy a *magyar différanca* véget érjen. Mindazonáltal úgy hisszük, hogy e tekintetben a következő hat tanulság megszívlelése mindenképp előremutató lehet.

28 A FIDESZ ügyvezető alelnöke 2010 júniusában a nagy nyilvánosság előtt beszélt arról, hogy Magyarország közvetlen államcsődközeli állapotban van.

29 Az „exodus” tényét erősítették a következő kivonuló cégek: az Elqoteq, a Cora, a Bricostore, a Nord Sea, az ElectroWorld és a Saturn 2011-ben úgy határoztak, hogy elhagyják az országot. 2014 áprilisában a Samsung bezárta gödi gyárat. A Nokia és a Flextronics együttesen mintegy 4000 munkavállalójától vált meg. 2015-ben a Michelin bezárta budapesti telephelyét, ezzel 512 ember foglalkoztatását szüntette meg. A fokozódó bizonytalanság egy további bizonyítéka a külföldre vándorlási szándék erősödése a magyar lakosság körében. 2010 és 2013 között, közel 400 ezer magyar döntött úgy, hogy külföldön próbál letelepedni. Mindennek nyomában negatív hatások jártak, amit például a szegénységben vagy szociális kirekesztettségben élők számának látványos emelkedése is jelez. Ez az érték 2012-ről 2013-ra 100 ezerrel nőtt az Eurostat adatai szerint.

30 A jóléti államok látszólag jobban képesek menedzselni az ország foglalkoztatási helyzetét, hiszen kibővíthetik a közfoglalkoztatást. Erre ékes példát szolgáltat a koraszülött jóléti állam, Magyarország, ahol a foglalkoztatás terén a legnagyobb javulást pontosan a közigazgatás és védelem, valamint a kötelező szociális biztonság kategóriában regisztrálhattunk. 2008 és 2013 között e területek több mint 78 ezer embert szívtak fel. Az is beszédes tény, hogy a kormány nem biztosított 2014-ben forrást a Központi Statisztikai Hivatal számára ahhoz, hogy az kutatásokat folytasson a szegénység és a társadalmi-gazdasági szakadék kérdéseiről. Így azon sem lepődhetünk meg, hogy a KSH 2013 óta nem publikálja azon emberek számát, akik a létminimum alatt élnek Magyarországon.

31 Fontosnak tartjuk megjegyezni, hogy az energiaárak csökkentése éppen azt a legfontosabb keresletoldali ösztönző csatornát gyengíti meg (ár), ami képes lehet a fogyasztók viselkedését oly módon alakítani, hogy azok folyamatosan törekedjenek az energiahatékonyság fokozására.

Először is, a politikai érdekek kritikus fontossággal bírnak. Ahogy azt az írásunk eleji Wilhelm Röpke idézet jelezte, az egyének és a kormányok bármifajta viselkedése elképzelhető. Noha a magyar intézményi architektúra elviekben több lehetőséget kínál hazánknak ahhoz, hogy kisebbek legyenek a társadalmi különbségek (magasabb fiskális decentralizáció), a politikusok érdekei eltéríthetik a szakpolitikákat az optimálistól így rontván az intézményi minőséget. Ezen túlmenően pedig az is igaznak tűnik, hogy a populista vezérelvű kormányzás kialakítását szolgáló szakpolitikák nem kultiválják a jó kormányzást, illetve bizonytalansággeneráló potenciáljukon keresztül belülről bomlasztják az innovációs ökoszisztéma teljesítő-képességét. Így pedig a tényleges társadalmi-gazdasági fejlődés szenved csorbát. Mindez abba az irányba mutat, hogy érdemes kiszélesíteni a kutatási látókört és bekapcsolni olyan területeket a magyar viszonyok jobb feltérképezése végett, mint az új politikai gazdaságtan, fejlődéstan, pszichológia és komplexitás tudománya. Így talán túljuhathatunk a tisztán politikatudományi, vagy közgazdaság-tudományi megközelítések precíz, ámde nem feltétlenül átfogó és magyarázó erejű alkalmazásán.

Másodszor, az euró-zóna-csatlakozás a magyar kormányok teljes mértékű elköteleződését igényli, mivel az EU külső kikényszerítő mechanizmusai nem képesek elegendő mértékben presszionálni a tagállamokat (például: hiteles euró-bevezetési céldátum bejelentése és az ez irányú elkötelezettség tartós jelzése).

Harmadszor, a társadalmi-gazdasági fejlődést elősegítő makrogazdasági stabilitás nem szolgálható pusztán számszerűsíthető célok elérésére fókuszáló mechanikus konszolidációkkal. Az ilyen ihletésű stabilizáció inkább destabilizál. A társadalmi-gazdasági fejlődés megalapozásakor tehát *nemcsak a számszerűsíthető, de a nem számszerűsíthető aspektusokra is koncentrálni kell* (például: bizalom, megbízhatóság, a szabályozás minősége, a felelős gazdálkodás mikéntje, a jó kormányzás, az áttekinthetőség, informális intézmények). Ez azt jelenti, hogy vissza kell csatolni a közgazdasági elemzésekbe a társadalomtudományokban jól ismert puha kategóriákat.

Negyedszer, egy holisztikusabb szemléletű fiskális konszolidációra van szükség. A deficit- és adósságráta-célok mechanikus erőltetése csak a hayeki végzetes önhittség megtestesülése lehet, s nem pedig a fiskális fenntarthatóság és fenntartható növekedés záloga. Úgy tűnik, hogy egy *aurea mediocritas* jellegű fiskális konszolidációra van szükség, amelyet rendszerszemlélet (innovációs ökoszisztéma) hat át. Például: olyan fiskális politika, ami az új technológiai-gazdasági paradigma [Perez, 2009] hajtóerőit (kutatás-fejlesztés, innováció, oktatás) igyekszik fiskális impulzussal megtámogatni már a konszolidáció alatt, annak érdekében, hogy élénkítse a magánszektor hasonló tevékenységeit és így támogassa a fenntartható növekedést. *A pro- és anticiklikus intézkedések keverékére van szükség,* nem pedig vegytiszta kiadáscsökkentésre (improduktív kiadások mérséklése, úgymint szociális transzferek, közszféra bérei; pótlólagos kiadások a kutatás-fejlesztés és az innováció területén, amelyek a modern növekedés és versenyképesség alapjai [Kovács 2013; 2015]). Magyarország ugyan igyekezett növelni a K+F és innováció felé áramló állami kiadásokat a kiigazítás során, mégis, az egyszerű és ezáltal pedig fenntarthatatlan eredményeket hozó intézkedések olyan mértékű addicionális bizonytalanságot vittek a rendszerbe, hogy a magánszektor innovációs teljesítménye csak romlott.

Ötödször, a társadalmi-gazdasági tanulás volt, és marad a fejlődés meghatározó motorja, amely folyamat életben tartását és előmozdítását a politika és az intézmények egymást kiegészítő, s egymásra épülő, szerves működése szavatolhatja. Ahogy azt láttuk, az intézményi struktúra hat az innovációs teljesítményre (a magán és közszférában egyaránt). Továbbá, a politikának és a szakpolitika-alkotásnak van egy erős bizonytalanságalakító éle, ami sokszor csatolható lélektani tényezőkhöz. A növekvő bizonytalanság pedig alááshatja a bizalom infrastruktúráját, ami gátja a társadalmi-gazdasági fejlődésnek. Következésképp, *az innovációs aktivitás serkentésére és folytatására van szükség az állami szektorban is*. Így a szolgáltatások minőségén, a hozzáférés mértékén lehet javítani, ami fájdalmas kiigazításokkal jellemezhető jelenünkben egy bizalmat fenntartó, regeneráló csatorna lehet (el lehet érni radikális hatékonyságjavulást, költségmegtakarítást, javuló közszolgáltatási minőséget és hozzáférést).³² Ezért üdvözlendő lenne, ha a magyar közszféra fokozná innovációs aktivitását. Ezáltal pedig erősödhet az állampolgárok bizalma a kormányzat és az állami intézmények iránt, hovatovább az euró bevezethetőségét is hatékonyabban lehetne megalapozni egy jobban teljesítő innovációs ökoszisztémában.

Hatodszor pedig, a strukturális reformok megkerülhetetlenek, de nem szabad megfeledkezni arról, hogy válság időszakában különösen felértékelődik *az egyes feladatok súlyozásának és a sorrendiségnek* a kérdése. *A lassan járj, tovább érsz* (festina lente) elv alkalmazása a gazdaságpolitika segítségére lehet, amikor a bizonytalanság csillapításába fognak. *A korlátozottan diszkrecionális* beavatkozást, az inkrementális változtatásokat kell elsősorban szorgalmazni, mert azok kisebb hektikusságot vihetnek a rendszerbe. Ezen intézkedéseknek pedig nem egy rögtönzések gazdaságpolitikába, hanem egy világos víziót megtestesítő, konszenzuson nyugvó, szélesebb stratégiába kell ágyazódniuk.

IRODALOM

- Akerlof, George A.–Shiller, Robert J. (2009): *Animal Spirits: How Human Psychology Drives the Economy, and Why It Matters for Global Capitalism*. Princeton University Press, Princeton.
- Aschwanden, Mark J. (szerk.) (2013): *Self-Organized Criticality Systems*. Open Academic Press, Berlin, Varsó.
- Baker, Scott R.–Bloom, Nicholas–Davis, Steven J. (2013): Measuring Economic Policy Uncertainty. *Chicago Booth Research Paper No. 02*
- Ball, Laurence M. (2014): Long-Term Damage from the Great Recession in OECD Countries. *European Journal of Economics and Economic Policies: Intervention*, 11(2): 149–160.

³² A radikális hatékonyság (radical efficiency) kérdését lásd még Gillinson és szerzőtársai [2010] munkájában; a közszféra vonatkozásában és inkább szakpolitikai fókusszal pedig lásd Kovács [2012] írásában.

- Boulding, Kenneth E. (1950): *A Reconstruction of Economics*. Wiley, New York.
- Brender, Adi-Drazen, Allan (2005): Political Budget Cycles in New Versus Established Democracies. *Journal of Monetary Economics*, 52(7): 1271–1295.
- Buchanan, James M. (1978): *The Consequence of Mr. Keynes*. Institute of Economic Affairs, London.
- Buchanan, James M. (1995): Federalism as an Ideal Political Order and an Objective for Constitutional Reform. *Publius: The Journal of Federalism*, 25(2): 19–28.
- Csaba László (2014): A New Political Economy – For Development. In: Kołodko, Grzegorz W. (szerk.): *Management and Economic Policy for Development*. Nova Science Publishers, New York, 239–250. o.
- Derrida, James (1963): Cogito Et Histoire De La Folie. *Revue De Métaphysique Et De Morale*, 68(4): 460–494.
- Európai Bizottság (2014a): Innovation Union Scoreboard 2014. Európai Bizottság, Vállalkozáspolitikai és Ipari Főigazgatóság, Brüsszel. Elérhető: http://ec.europa.eu/enterprise/policies/innovation/files/ius/ius-2014_en.pdf Letöltve: 2015. 06. 01.
- Európai Bizottság (2014b): *Helping Firms Growth. European Competitiveness Report 2014*. DG Enterprise and Industry, Brussels. Elérhető: <http://ec.europa.eu/DocsRoom/documents/6706/attachments/1/translations/en/renditions/native> Letöltve: 2015. 06. 01.
- Európai Bizottság (2015): *Innovation Union Scoreboard 2015*. Európai Bizottság, Belső Piaci, Ipari, Vállalkozás- és Kkv-politikai Főigazgatóság, Brüsszel. Elérhető: http://ec.europa.eu/growth/industry/innovation/facts-figures/scoreboards/files/ius-2015_en.pdf Letöltve: 2015.06.01
- Evans, Peter B.–Rueschemeyer, Dietrich–Skocpol, Theda (szerk.) (1985): *Bringing the State Back In*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Gillinson, Sarah–Horne, Matthew–Baeck, Peter (2010): Radical Efficiency – Different, Better, Lower Cost Public Services. *Nesta Research Paper No. 180610*
- Green, Jeffrey E. (2009): The Concept of Plebiscitary Democracy: Past, Present, and Future. In: Green, Jeffrey E. (2009): *The Eyes of the People: Democracy in an Age of Spectatorship*. Oxford University Press, Oxford, United Kingdom, 120–139. o.
- Ivanyina, Maksym–Shah, Anwar (2013): How Close is Your Government to its People? Worldwide Indicators on Localization and Decentralization. World Bank, *Policy Research Working Paper No. 6138*
- Kahneman, Daniel (2013): *Thinking, Fast and Slow*. Farrar, Straus and Giroux, New York.
- Kahneman, Daniel–Tversky, Amos (1979): Prospect Theory: An Analysis Of Decision Under Risk. *Econometrica*, 47(2): 263–292.
- Kaufmann, Daniel–Kraay, Aart–Mastruzzi, Massimo (2008): The Worldwide Governance Indicators: Methodology and Analytical Issues. World Bank, *Policy Research Working Paper No. 5430*
- Knight, Frank H. (1921): *Risk, Uncertainty and Profit*. Harper, New York.
- Kornai János (2014): Transition In Perspective: 25 Years after the Fall of Communism. In: *Threatening Dangers conference*. The Peterson Institute for Interna-

- tional Relations (USA) and The School Of Public Policy at The Central European University. 2014. május 6–7, Budapest.
- Kovács Olivér (2012): Policies Supporting Innovation in Public Service Provision. *Inno-Grips Policy Brief* No. 5. Európai Bizottság, DG Enterprise And Industry. Elérhető: http://innogrips.empirica.biz/fileadmin/INNOGRIPS/documents/01_Policy%20Briefs/IG_PolicyBrief_5_Public-sector-innovation_final.pdf Letöltve: 2015.06.01
- Kovács Olivér (2013): Black Swans or Creeping Normalcy? – An Attempt to a Holistic Crisis Analysis. *Eastern Journal of European Studies*, 4(1): 127–143.
- Kovács Olivér (2014): Endogenously Increasing Uncertainties and Governance. *Tiger Working Paper* No. 130.
- Kovács Olivér (2015): *Stabilitás és dinamizmus. Az innovatív fiskális politika alapjai*. Alinea Kiadó, Budapest.
- Luboš Pástor–Veronesi, Pietro (2013): Political Uncertainty and Risk Premia. *Journal of Financial Economics*, 110(3): 520–545.
- Muraközy László (szerk.) (2012): *A bizalmatlanság hálójában – A magyar beteg*. Corvina Kiadó, Budapest.
- Perez, Carlota (2009): Technological Revolutions and Techno-Economic Paradigms. *Toc/Tut Working Paper* No. 20
- Pénzes János–Bujdosó Zoltán–Dávid Lóránt–Radies Zsolt–Kozma Gábor (2014): Differing Development Paths of Spatial Income Inequalities after the Political Transition – By the Example of Hungary and its Regions. *Economy of Region*, 33(1): 73–84.
- Porter, Michael E. (1990): *The Competitive Advantage of Nations*. Macmillan, London/New York.
- Prigogine, Ilya (1977): *Time, Structure and Fluctuations*. Nobel Lecture. 1977. December 8. Elérhető: http://Www.Nobelprize.Org/Nobel_Prizes/Chemistry/Laureates/1977/Prigogine-Lecture.Pdf Letöltve: 2015. 06. 01.
- Rodden, Jonathan (2003): Reviving Leviathan: Fiscal Federalism and the Growth of Government. *International Organization*, 57(4): 695–729.
- Röpke, Wilhelm (1942): *International Economic Disintegration*. William Hodge And Company Ltd, London.
- Röpke, Wilhelm (1950): *Mass Und Mitte*, Rentsch, Erlenbach-Zürich.
- Szentes Tamás (2003): *World Economics 2: The Political Economy Of Development Globalisation And System Transformation*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Szikra Dorottya (2014): Democracy and Welfare in Hard Times: The Social Policy of the Orbán Government in Hungary between 2010 and 2014. *Journal of European Social Policy*, 2014. szeptember 10. Elérhető: http://www.academia.edu/8281034/Journal_of_European_Social_Policy-2014-Szikra-0958928714545446_1_ Letöltve: 2015. 06. 01.
- Szívós Péter–Tóth István György (szerk.) (2013): Egyenlőtlenség és polarizálódás a magyar társadalomban. *Tárki Monitor Jelentések* 2012.
- Tóth G. Csaba–Virovác Péter (2013): Winners and Losers – An Assessment of the Hungarian Flat Tax Reform with Microsimulation. *Public Finance Quarterly*, 58(4): 369–385.

- Trichet, Jean-Claude (2011): Tomorrow and the Day after Tomorrow: A Vision for Europe. In: *Humboldt University Conference*, Berlin. 2011. október 24.
- Urbinati, Nadia (2014): *Democracy Disfigured. Opinion, Truth, and the People*. Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Weingast, Barry R. (2013): Second Generation Fiscal Federalism: Political Aspects of Decentralization and Economic Development. *World Development*, Elérhető: <http://Dx.Doi.Org/10.1016/J.Worlddev.2013.01.003> Letöltve: 2015.06.01
- Wicksell, Knut (1896): *Finanztheoretische Untersuchung*, Gustav Fischer, Jena.